

8. Жерж Н. А. Особливості кримінального процесуального врегулювання провадження на підставі угод / Н. А. Жерж, Л. А. Жерж // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 1. – С. 100 – 103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/1_2016/28.pdf. – Назва з екрана.

УДК 343.98

«МОВНИЙ ПОРТРЕТ» ТА «МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

Савельєва Ірина Валеріївна,
аспірант кафедри галузевого права
(Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена порівняльному аналізу криміналістичних понять «мовленнєвий портрет» та «мовний портрет», що сприяє розмежуванню нетотожних понять. На основі наукових праць визначено належність таких понять до криміналістичної техніки. Вказано на співвідношення таких понять як загального і окремого, потенційно можливого і реалізованого в повторюваній ситуації. «Мовний портрет» є загальною родовою категорією, вербалізується мовними засобами і характеризується соціальними, віковими, етнокультурними ознаками. «Мовленнєвий портрет» проявляється безпосередньо в мовленнєвій ситуації, яку створюють учасники комунікації. Визначено перспективи дослідження «мовного» та «мовленнєвого» портретів особи як основи для проведення криміналістичної ідентифікації, групофікації та діагностики.

Ключові слова: мова, мовлення, мовний портрет, мовленнєвий портрет, криміналістична ідентифікація, криміналістична групофікація, криміналістична діагностика

«Языковой портрет» и «речевой портрет»: сравнительный анализ понятий в системе криминалистической знаний

Савельева Ирина Валерьевна,
аспирант кафедры отраслевого права
(Херсонский государственный
университет, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена сравнительному анализу криминалистических понятий «языковой портрет» и «речевой портрет», что способствует разграничению нетождественных понятий. На основе научных трудов определена принадлежность таких понятий к криминалистической технике. Указано соотношение таких понятий как общего и частичного, потенциально возможного и реализованного в повторяющейся ситуации. «Языковой портрет» является общей родовой категорией, вербализируется

языковыми средствами и характеризуется социальными, возрастными, этнокультурными признаками. «Речевой портрет» проявляется непосредственно в речевой ситуации, которую создают участники коммуникации.

Определены перспективы исследования «языкового» и «речевого» портретов лица в качестве основы для проведения криминалистической идентификации, группификации и диагностики.

Ключевые слова: язык, речь, речевой портрет, языковой портрет, криминалистическая идентификация, криминалистическая группификации, криминалистическая диагностика

"Language portrait" and "speech portrait": comparative analysis of concepts in the system of criminalistic knowledge

Savelyeva Irina Valerievna,

Post-graduate student of department of
branch law (Kherson State University)

The article is devoted to comparative analysis of criminalistic concepts "language portrait" and "speech portrait", which contributes to differentiation of non-identical concepts. On the basis of scientific works the membership of such concepts is defined as a criminalistics technique. The ratio of such concepts as general and partial, potentially possible and realized in a repetitive situation is indicated. "Language portrait" is a common generic category, verbalized by language means and is characterized by social, age, ethno-cultural characteristics. "Speech portrait" is manifested directly in the speech situation, which creates communication participants.

The prospects for the study of the "language" and "speech" portraits of the person as the basis for conducting forensic identification, grouping and diagnostics are determined.

Key words: language, speech, verbal portrait, language portrait, criminalistic identification, forensic crimpification, forensic diagnostics

Проведення Євроінтеграційних процесів в Україні призводять і до негативних соціально-економічних, і політичних змін в суспільстві, викликають внутрішню та зовнішню міграцію населення, що впливає на підвищення загального рівня злочинності в державі, на удосконалення способів ухилення злочинців від відповідальності, та ускладнюється їх розшук, а також ідентифікації осіб. Важливу роль у цих процесах може відіграти складення мовленнєвого портрету особи під час проведення криміналістичної діагностики, групифікації та ідентифікації, оскільки, мовленнєвий портрет особи складається із загальних, особливих та індивідуальних мовленнєвих характеристик, що формуються під впливом мовленнєвих факторів досвіду, зокрема території проживання (діалектизми мови), професійної спрямованості (професіоналізми), належності до злочинного світу та місць відбування покарання (жаргонізми) та ін. Окрім того, ці характеристики проявляються як в усному так і в писемному

мовленні, тому їх дослідження не може бути охоплене лише в межах проведення фоноскопичної (фонографічної) експертизи.

Питанням призначення та проведення фонографічної експертизи приділяли увагу науковці, зокрема Р. Белкін, В. Журавель, М. Щербаковський, А. Шахнович, В. Бергер, Т. Варфоломеева, А. Вінберг, В. Колмаков, І. Крилов, В. Гончаренко, Г. Грамович, Г. Грановський, П. Данісявічус, Н. Дяченко, Є. Азарченкова, Ю. Жаріков, А. Іщенко, Є. Іщенко, В. Колдін, С. Тихенко, А. Фокіна, В. Колесник, В. Лисиченко, Є. Подголін, Л. Литвиненко, С. Мітрічев, А. Паліашвілі, С. Потапов, В. Прищепа, Б. Шевченко, В. Шиканов, І. Якімов, Г. Прохоров-Лукін, М. Салтевський, М. Селіванов, В. Циркаль та ін.

Напрямку фонографії в криміналістиці України науковці стали приділяти увагу лише в останнє десятиліття 20-го століття. Це пов'язано з тим, що з набуттям незалежності, зв'язок наукових шкіл перервався, проблема фонографії в Україні була маловивченою і методики проведення таких експертиз відсутні.

На практиці найчастіше використовується фонографічна експертиза для дослідження особливостей голосу об'єкта.

Р. Белкін відносить фонографічну (фоноскопичну) експертизу, як складову відеофонографічної (відеофоноскопичної) експертизи, до класу Б 1.8. криміналістичних експертиз [1; с. 98].

Чинне законодавство України відносить відео фонографічну експертизу до класу криміналістичних експертиз [2].

Фонографічна експертиза включає в себе два основних напрямки:

1. Вивчення голосу;
2. Вивчення мови.

Системне вивчення мовленнєвого портрету особи у вітчизняній криміналістиці не проводилось.

Згідно тлумачного словника поняття мова і мовлення не тотожні.

Мова – це сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. Мова існує і реалізується через мовлення. А, мовлення – це спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність [3, с.768; 770].

Згідно словника української мови мовлення склалось історично в процесі матеріальної перетворювальної діяльності людей. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити [4; 367].

Ознаки для розмежування мови і мовлення найбільш обґрунтованою є пропонує О. Леонтєв:

Мова	Мовлення
- соціальне	- індивідуальне
- потенційне	- реальне
- система знаків	- процес користування цією системою знаків
- механізм	- процес

На його думку, мова й мовлення розрізняються і за своїми функціями. Функції мови – це характеристики мовленнєвої діяльності, які виявляються у будь-якій ситуації мовлення, а функції мовлення пов'язані з його своєрідністю в різних культурах і соціальних групах, тому виявляються не завжди [5; с. 9].

Саме тому в криміналістиці є актуальним використання поняття не «мовний портрет», а «мовленнєвий портрет», оскільки саме за складовими останнього можливо проводити криміналістичну діагностику, групофікацію, ідентифікацію.

На сьогодні чіткого розмежування понять «мовний портрет» та «мовленнєвий портрет» немає не лише в криміналістиці, але й в інших науках. Це призводить до підміни науковцями понять та часто до їх ототожнення.

Зокрема, В. Милянов та Н. Сталянова у монографії «Мовні портрети болгарських політиків і журналістів», досліджуючи мовні портрети болгарських політиків і журналістів звертались безпосередньо до особливостей мовлення конкретних політичних та медіа діячів, а отже, узагальнювали саме складені мовленнєві портрети осіб, хоча поняття «мовленнєвий портрет» не вживається [6].

Послугуючись науковими доробками представників зарубіжної науки значну негативну роль відіграють складнощі перекладу. Так, українсько-російський словник дає два переклади слова мовний – «языковий; речевой» [7; с. 374]. Якщо ж робити зворотній переклад, то «языковий портрет» і «речевой портрет» матимуть однаковий відповідник «мовний портрет». Тому часто, використовуючи праці російських дослідників, науковці не розмежовують зазначених понять. Зокрема, К. Іванцова у своїй праці зазначає «... може бути визначене як планомірний опис особливостей мовної особистості згідно з поставленими дослідником завданнями. Мовленнєвий (мовний) портрет – результат такого опису...» [8; с. 39].

Поняття мовленнєвого портрету у своїх працях детально описує Є. Осетрова, виділяючи дві взаємопов'язані сторони: власне мовленнєву (комунікативну) та смислову [9].

Мовлення вивчають у різних наукових дисциплінах, що тісно пов'язані між собою, а саме лінгвістика, як самостійна наука – закони функціонування і розвитку мовної системи як явища людської культури, класифікацією мов

народів світу та їх порівняльної характеристики, стилістики, частин мови, структури речень тощо; психолінгвістика – досліджує мовлення як діяльність з визначенням його цілей, мотивів, дій, результатів; мовлення в процесі його породження та розуміння, тобто переходу від внутрішнього плану до зовнішнього та навпаки, індивідуально-типологічні відмінності в мовленні, особливості мовлення й свідомості залежно від структурних ознак певної мови; психологія мовлення – співвідношення мовлення із мисленням, сприйманням, пам'яттю, іншими психічними явищами; зв'язок властивостей особистості із особливостями мовленнєвої дії.

Над розкриттям поняття «мовленнєвий портрет» в царині психології спілкування працювали Л.С. Виготський, А.Б. Добрович, О.О. Леонтьєв, К.Г. Юнг; в лінгвістиці – описали типологію мовних особистостей Г.І. Богін, В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, К.Ф. Сєдов, О.М. Шахнарович.

Ідеї створення мовних та мовленнєвих портретів були активно підтримані низкою дослідників, які описували особливості мовлення політиків, студентів, письменників, вчених тощо. Методика лінгво-портретування найкраще апробована щодо представників класичної і сучасної літератури. До такого дослідження також іноді використовується поняття «мовленнєва характеристика» як аналог «мовленнєвого портрету». Словник-довідник лінгвістичних термінів фіксує таку його дефініцію «підбір особливих для кожного діючого літературного твору слів та виразів як засіб художнього зображення персонажів. В одних випадках для цієї мети використовуються слова і синтаксичні конструкції книжного мовлення, в інших засобом мовленнєвої характеристики є простомовна лексика та необроблений синтаксис і т. ін., а також улюблені «слівця» та мовленнєві обороти, пристрасть до яких характеризує літературний персонаж з того чи іншого боку (загальнокультурного, соціального, професійного і т. ін.) [10].

Г. Матвєєва відмічає, що мовленнєвий портрет буває індивідуальним і колективним. В індивідуальному мовленнєвому портреті головна увага зосереджена на індивідуальному стилі, який відображає особливості конкретної особи [11; с.18]. Такий портрет у лінгвістиці переважно складається при дослідженні неординарної, елітарної особистості, якій притаманне власне творче ставлення до мови. Індивідуальний мовленнєвий портрет дає можливість узагальнити явища, притаманні певному колу осіб, об'єднаних за національною, віковою, соціальною, професійною та ін. ознаками. Створення мовленнєвого портрета можливе щодо будь-якої сфери спілкування.

Досягнення зазначених вище наукових дисциплін можна і потрібно використати для досягнення криміналістичних цілей та виконання криміналістичних завдань.

Перспективи складання мовленнєвого портрету в криміналістиці та його значення в розкритті та розслідуванні правопорушень визначив вітчизняний вчений-криміналіст В. Стратонов. Він запропонував здійснювати групофікацію особи за її особливостями мовлення, тобто за допомогою комп'ютерної техніки визначати місце проживання особи. Адже кожен географічний район, кожен населений пункт має свою, тільки їм властиву специфіку мовлення, що дозволить створювати мовленнєвий портрет не лише злочинця, але й інших осіб (наприклад тих, хто втратив пам'ять) [12; с. 25].

Мовленнєвий портрет є складовою у формуванні цілісного образу особистості, оскільки в ньому проявляються цілий ряд характеристик особистості: вікові, фізіологічні, психологічні, гендерні, соціальні, етнокультурні та лінгвістичні. Мовленнєвий портрет виступає як сукупність мовленнєвих переваг особи в конкретних обставинах. За його допомогою фіксується мовленнєва поведінка, яка автоматизується у випадку повторюваної ситуації спілкування.

Така властивість мовленнєвого портрету є дуже важливою для проведення криміналістичного дослідження, оскільки надає можливість отримати як вільні, так і експериментальні зразки для порівняння.

Оскільки з багатьох об'єктивних причин неможливо скласти картотеку фонограм голосу на все населення країни, а також осіб, які перебувають на її території тимчасово, то складання мовленнєвого портрету особи допоможе в розкритті низки правопорушень.

В. Стратонов у своїй монографії «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» наголосив на необхідності використання новітніх технологій при складанні мовленнєвого портрету особи. Зокрема, шляхом написання інформаційно-пізнавальної програми, де можна буде використати знання лінгвістичної криміналістики. Згідно з цією програмою слідчий застосовував би функціональний метод пізнання, що дозволив би йому вирішувати такі питання: поряд із словесним портретом моделювати мовленнєвий портрет злочинця; визначати географічне знаходження, проживання особи за певними ознаками мови; визначати коло осіб, які пов'язані з певною сферою діяльності; визначати, кому саме належить те чи інше висловлювання [12; с. 397].

При аналізуванні основних підходів до визначення понять «мовний портрет» та «мовленнєвий портрет» ми дійшли висновку, що поняття не є тотожними і співвідносяться як загальне і окреме, потенційно можливе і реалізоване в повторюваній ситуації. «Мовний портрет» є загальною родовою категорією, вербалізується мовними засобами і характеризується соціальними, віковими, етнокультурними ознаками. «Мовленнєвий портрет» проявляється безпосередньо в мовленнєвій ситуації, яку створюють

учасники комунікації. «Мовний» та «мовленнєвий» портрети особи можуть досліджуватися і бути основою для проведення криміналістичної ідентифікації, групофікації та діагностики. Використовуючи досягнення різних галузей науки з вивчення мовленнєвих особливостей особи можна досягти значних успіхів у вирішенні криміналістичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юрид, лит., 1988. – 304 с.
2. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з. Дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ Перун», 2009. – 1736 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. / під кер. І. Білодіда. – К.: «Наукова думка» – Том 4, 1973. – 840 с.
5. Леонтьев А.А. Общественные функции языка и его функциональные эквиваленты. (Язык и общество). – М., 1968. – 153 с.
6. Миланов В., Сталянова Н. Езикови портрети на български политици и журналисти. – София : Парадигма, 2014. – 296 с.
7. Українсько-російський словник / відп. ред. Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1975. – 944 с.
8. Иванцова Е.В. Проблемы формирования методологических основ лингвоперсонологии / Е.В.Иванцова // Вестник Томского государственного университета. Серия «Филология». – 2008. – № 3 (4). – С. 27–41.
9. Осетрова Е. В. Речевой портрет полетического деятеля: содержательные и коммуникативные основания / Е.В.Осетрова // Лингвистический ежегодник Сибири. – Вып. 1. – [Электронный ресурс]. – URL: http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0088435.pdf.
10. Словарь – справочник лингвистических терминов. Изд. 2–е. – М.: Просвещение. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. – 1976. [Электронный ресурс]. – URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic>.
11. Матвеева Г.Г. Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего: автореф. дис. ... д-ра филол. наук [Текст] / Г. Г. Матвеева. – Санкт-Петербург, 1993. – 32 с.

12. Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія. – Х.: Видавництво Херсонського державного університету, 2009. – 441 с.